

SÉCULO XIX ESPAÑOL

1. Liberalismo

Entre 1808 e 1833 España viviu un proceso histórico caracterizado polo enfrontamento entre dous modelos políticos e ideolóxicos: **absolutismo e liberalismo** cun dominio do primeiro. A guerra civil aberta en España polo carlismo ante a sucesión de Fernando VII, a denominada primeira guerra carlista (1833-1839), propiciou que o liberalismo finalice co seu ostracismo e se converta no principal apoio da rexente María Cristina de Borbón para garantir que o trono español recaia na súa filla Isabel.

O **carlismo** defenderá o dereito ao trono de España por parte de Carlos María Isidro de Borbón, irmán de Fernando VII e os seus descendentes. Baixo a bandeira carlista agruparanse os partidarios do absolutismo, contrarios á ideoloxía e as reformas liberais e defensores da monarquía absoluta, a relixión católica, os privilexios de nobreza e igrexa e os *fueros* e leis tradicionais. O lema *Deus, patria, rei e fueros* será defendido en importantes áreas do norte de España por grupos da pequena nobreza rural, o clero e o pequeno e mediano campesiñado

O liberalismo foi a expresión ideolóxica dos intereses da burguesía, convertida no século XIX, no grupo hexemónico da sociedade debido ao desenvolvemento do comercio e a revolución industrial. O seu dominio social vai parello ao triunfo das revolucións políticas liberais. Defende un novo concepto do poder e da sociedade baseado na liberdade, igualdade xurídica, limitación da autoridade e división tripartitada do poder: executivo (Goberno), lexislativo (Cortes) e xudicial (Tribunais). Defende a participación política dos cidadáns para a elección de representantes nas Cortes ou Parlamento, que se considera o depósito da soberanía nacional. Todo este sistema político está sustentado no imperio da lei que ten na Constitución a lei suprema fundamental.

O liberalismo non só é filosofía política; en economía (partindo das ideas de Adam Smith) defende a propiedade privada individual, considerada como un valor absoluto, a liberdade económica e de empresa baseada na libre iniciativa individual sen intervención do Estado nos asuntos económicos e o libre xogo da oferta e da demanda como mecanismo xerador da riqueza e regulador das actividades económicas.

O liberalismo foi unha ideoloxía revolucionaria que pronto se dividirá en dúas correntes en función do criterio de participación política da poboación: **o liberalismo doutrinario e o liberalismo democrático.**

O **liberalismo doutrinario** foi a corrente maioritaria en España e Europa ata mediados do século XIX. Xurdiu como reacción ante os excesos revolucionarios e o temor dos grupos económicos poderosos de perder a súa posición hexemónica na sociedade. Os trazos que o definen son: monarquía constitucional, soberanía compartida entre o rei e as Cortes, restrición da participación política (o dereito ao sufraxio debe ser restrinxido, reservado unicamente a aqueles que posúan un determinado poder económico, e dicir o

sufrexio censatario), limitación dos dereitos individuais e catolicismo de Estado.

En España, a posta en práctica do liberalismo doutrinario tamén experimentou unha escisión entre os **moderados** e os **progresistas**.

Os **moderados** asumiron plenamente os principios do liberalismo doutrinario, exerceron máis tempo o poder e contaron coa predilección dos monarcas españois eo apoio dos grupos poderosos da sociedade. Eran partidarios dun férreo control do poder municipal por parte do goberno, limitaron as liberdades civís e eliminaron a Milicia Nacional. A ideoloxía dos moderados plasmouse na Constitución moderada de 1845 e o seu concepto de estado uniforme, centralizado e de orde desenvolveuse na lexislación creada na coñecida como década moderada do reinado de Isabel II (1844-54). O seu principal líder neste período será o xeneral Narváez. Fronte a este dirixente, xurdirá a mediados do reinado de Isabel II o xeneral O'Donnell, que rexerá os destinos do país a finais da década dos 50 e comezos dos 60. O Donnell buscará crear un partido de centro, denominado Unión Liberal, que seguirá as liñas mestras do moderantismo.

Os **progresistas**, en cambio, reclamaban a primacía das Cortes sobre o rei, un maior grao de descentralización municipal, unha interpretación máis ampla das liberdades, en especial a de prensa, e unha maior liberdade de culto dentro do estado confesional. Os progresistas gobernaron durante cortos períodos de tempo (Mendizábal entre 1835 e 1836, Espartero na rexencia entre 1840 e 1843 e no bienio progresista entre 1854 e 1856), e para chegar ao poder deberon recorrer a revoltas e pronunciamentos. A ideoloxía política dos progresistas plasmarase na Constitución progresista de 1837 e na Constitución *non nata* de 1856. Impulsaron reformas económicas como as desamortizacións de Mendizábal, Espartero e Madoz ou a leide ferrocarrís de 1855.

A crecente moderación dos progresistas provocou unha disidencia dos mesmos, xurdiron así os **demócratas** en 1840. Constituían unha minoría radical, dividida asúa vez entre os **partidarios da monarquía** e os **partidarios da república**.

O **liberalismo democrático** defendía a soberanía popular como principio básico sobre o que debían asentarse todas as institucións políticas, a participación popular mediante sufraxio universal masculino para maiores de 25 anos, ríxida separación de poderes, unha ampla carta de dereitos e liberdades aos que consideran inalienables e inherentes á natureza humana, un goberno como froito da vontade popular, liberdade de cultos e separación da Igrexa e Estado. Nestes principios inspirouse a Constitución de 1869, tras a Revolución Gloriosa que expulsou do trono a Isabel II en 1868. Unha constitución que inaugura en España a **monarquía parlamentaria** co reinado de Amadeo de Saboia, onde o rei reina, pero non goberna. O republicanismo aproveitou o fracaso do curto reinado de Amadeo de Saboia para proclamar a **1ª República**, propoñer a discusión do modelo territorial e reivindicarse como o sistema verdadeiramente democrático.

No último terzo do século XIX, a imaxe do acontecido noutros lugares de Europa, en España desenvolvéronse os rexionalismos e nacionalismos. Estes movementos, opostos á política centralizadora da Restauración, xurdiron sobre todo en territorios periféricos dotados de elementos culturais diferenciados.

2. Outras nacións.

No caso catalán, á altura de 1830 o movemento cultural e literario da *Renaixença* impulsou un proceso de recuperación da cultura e a lingua propias.

- Durante o sexenio as súas reivindicacións canalizaranse mediante o proxecto federalista que terá o seu máximo representante na figura de Valentí Almirall.
- Durante a Restauración o paso do catalanismo cultural ao político terá lugar nos anos 80, desenvolvéndose dúas liñas políticas. Por unha banda manterase unha corrente próxima ao republicanismo federal, liderada por Almirall, que estará no xerme de institucións como o Centre Català (1882), o primeiro organismo defensor dos intereses cataláns. Un paso importante foi tamén a entrega ao rei Alfonso XII, en 1885, do Memorial des Greuges (redactado por Almirall), con reivindicacións políticas e económicas en defensa do proteccionismo e dunha maior atención para os intereses de Cataluña.
- Paralelamente desenvolverase un catalanismo conservador cunha orientación rexionalista, que aspiraba a lograr un maior autogoberno para Cataluña. A creación da Unió Catalanista en 1891, e as súas demandas de restauración das institucións históricas e traspaso de competencias, suporían un novo paso no proceso de afirmación catalanista. Coas Bases de Manresa (1892), nas que se reivindicaba o autogoberno, o catalanismo adquiriu un carácter de orientación tradicionalista e burguesa. Será a principios do século XX cando adopte unha orientación nacionalista, baixo o impulso de Prat da Riba e coa figura relevante de Cambó. En 1901 creouse a Lliga Rexionalista, primeiro gran partido do nacionalismo catalán.

No caso vasco, a evolución foi diferente e estivo marcada por un feito político: a derrota do carlismo e a abolición dos *fueros* en 1876. As protestas levaron a Cánovas a aprobar os Concertos Económicos dous anos máis tarde, recoñecendo a autonomía fiscal das provincias vascas. O forismo, o carlismo e os cambios que a industrialización supuxo no País Vasco, coa ameaza que supoñía á sociedade tradicional estiveron na orixe da mobilización nacionalista. A plena reintegración foral dará lugar a un movemento reivindicativo encabezado por Sabino Arana. O seu ideario identificaba a etnia, o catolicismo e a cultura tradicional (baseada na lingua –éuscaro– e os costumes) como elementos vertebradores do territorio que denominou Euskadi. Para defender a súa independencia (fronte á agresión dos

estranxeiros non vascos (maketos) fundou en 1895 o Partido Nacionalista Vasco (PNV).

O galeguismo tamén experimentou unha lenta evolución na segunda metade do século XIX. Nunha primeira etapa, iniciada en 1840, o provincialismo alentaría a progresiva toma de conciencia das particularidades e necesidades de Galicia. Ese impulso precursor viuse reforzado nos anos 60 polo Rexurdimento, o movemento cultural iniciado por Rosalía de Castro, Curros e Pondal, que aspiraba á revitalización do galego como lingua literaria. Con todo, será a partir de 1880 cando xurda o rexionalismo, defensor do dereito á autonomía política, e que tivo como figuras mais destacadas o liberal Manuel Martínez Murguía e o conservador Alfredo Brañas. Non será ata os inicios do século XX cando se desenvolvan as reivindicacións plenamente nacionalistas coas Irmandades da Fala e a Asemblea Nacionalista de Lugo (1918) que definía a Galicia como nación, reclamaba a autonomía integral de Galicia e a cooficialidade do galego.

3. Agricultura.

No Antigo Réxime diversas normas, leis e prácticas cotiás condicionaban e limitaban a produción agrícola e a propiedade da terra. Por iso a burguesía liberal consideraba imprescindible realizar unha reforma agraria. A medida máis importante desta reforma foi a desamortización.

A desamortización é un proceso de confiscación de bens e terras pertencentes ao clero ou os bens propios pertencentes aos concellos coa intención de poñelas en venda en puxa pública e aumentar os ingresos do Estado co fin de solucionar os problemas do endebedamento público do Estado.

A primeira desamortización levouse a cabo durante o Goberno de Godoy en 1798 con motivo das dificultades facendísticas provocadas polas constantes guerras contra Inglaterra. Esta medida afectou a unha pequena cantidade de propiedades de institucións de beneficencia vinculadas á Igrexa que recibiron unha porcentaxe do valor das terras vendidas. Durante a revolución liberal as Cortes de Cádiz promulgaron diversas desamortizacións polas que o Estado poñía en venda os bens dos franceses.

Seguiu a desamortización eclesiástica de Mendizabal no ano 1836 que afectou ao clero regular (conventos e mosteiros). A finalidade era solucionar os problemas facendísticos, recadar diñeiro para financiar a guerra contra o carlismo, ampliar os adeptos de Isabel II e desmantelar o poder económico da Igrexa.

No 1841 levouse a cabo a desamortización eclesiástica de Espartero, continuando así a iniciada por Mendizabal. Ademais ampliouna coa desamortización dos bens do clero secular (igrexas e capelas). O seu obxectivo era de carácter fiscal, e dicir, recadar fondos para Facenda.

Por último, en 1855 tivo lugar a desamortización de Madoz, que ademais de rematar a desamortización eclesiástica iniciou a desamortización civil (bens

proprios dos municipios e comunais). Esta desamortización xerou un gran impacto na sociedade xa que os campesiños non tiñan diñeiro para comprar as súas terras e acababan de xornaleiros para os novos donos delas.

Estas medidas supuxeron a desaparición das fórmulas xurídicas vinculadas á propiedade da terra do Antigo Réxime (mans mortas, morgados, décimos, tributos señoriais, ...) e a liberalización do mercado de terras. Deste proceso beneficiouse a nobreza e a burguesía, que puideron concentrar nas súas mans grandes propiedades latifundistas, especialmente no sur de España.

4. Industria e transportes.

O desenvolvemento industrial do s. XIX en España presenta fortes desequilibrios rexionais, convivindo zonas industrializadas e urbanizadas con outras atrasadas e rurais.

Cataluña constituíu a principal zona industrial de España onde o desenvolvemento do téxtil propiciou unha importante diversidade industrial co crecemento doutros sectores: metalurxia, química, papeleira e editorial así como as relacionadas coa transformación de produtos agrarios.

Andalucía e Levante teñen en común un inicio temperá industrializador no sector siderúrxico e téxtil (respectivamente) que non tivo continuidade, pola competencia doutras rexións máis desenvolvidas ou con menores custos de produción (a siderurxia andaluza pola competencia do norte e os costes do transporte de carbón; o téxtil no Levante pola competencia catalá). Ambas rexións reorientáronse cara a potenciación do sector agrario (cítricos en Levante, aceite e viño en Andalucía) e tamén mineiro en Andalucía.

Asturias e País Vasco tiveron como sector clave na industrialización a siderurxia vinculada a explotacións mineiras (carbón asturiano e mineral de ferro vasco).

En Galicia o panorama industrializador foi pobre debido a competencia doutras zonas. O liño, materia téxtil por excelencia, non resistiu a competencia do algodón e foi desaparecendo mentres que a salgadura da pesca deu lugar a unha importante industria conserveira de peixe. Cabe destacar tamén a construción naval e o desenvolvemento da produción hidroeléctrica aproveitando a abundancia de cursos de auga.

A FORMACIÓN DO MERCADO INTERIOR:

A lexislación liberal aboliu os obstáculos legais contrarios á liberdade de circulación e produción de bens (supresión de aranceis interiores, unificación de pesos e medidas...) e procurou a construción de mellores vías de comunicación para conseguir un mercado interior cada vez máis integrado.

O FERROCARRIL

A introdución do ferrocarril en España, símbolo do progreso e da

modernización, foi tardía. O primeiro ferrocarril inglés adicado a transporte de viaxeiros funcionou en 1830, en España non o fixo ata 1848, nun pequeno tramo entre Barcelona e Mataró.

A Lei xeral de ferrocarrís de 1855, deseñou un trazado radial desde Madrid ata os puntos extremos da periferia e ademais establecía que a construción e explotación das liñas podía ser realizada polo Goberno ou por compañías privadas.

Para facilitar a construción dos ferrocarrís, o Estado concedía vantaxes aos inversores privados e para o seu financiamento contou con tres fontes de recursos: a subvención estatal, o capital dos accionistas e o líquido das obrigacións que emitían as propias compañías ferroviarias. As características do terreo aconsellaron dar maior ancho ás vías españolas, ocasionando problemas á hora de unilas con trazados europeos, máis estreitos.

Na construción dos trazados ferroviarios diferéncianse varias fases:

- Antes de 1855: só se construíron 440 quilómetros de liñas ferroviarias repartidos nas zonas de Barcelona, Madrid e Asturias.
- 1855-1865: construción, a bo ritmo, das principais vías, gracias ao apoio estatal e aos investimentos estranxeiros (especialmente franceses) debido ao impulso da Lei Xeral de Ferrocarrís.
- 1866-1876: paralización da construción de novas vías porque non se produciron os beneficios esperados, debido ao atraso xeral do país e a subseguinte crise, primeiro na bolsa e logo económica que provocou a *burbulla ferroviaria*.
- 1877-1895: relanzamento da construción ferroviaria realizada polas grandes compañías que explotaban as respectivas zonas de concesión do servizo.
- 1896-1936: continuou a tendencia anterior, pero con moita lentitude.

O papel do ferrocarril no desenvolvemento económico de España é obxecto de controversia entre os historiadores. Para uns foi considerable pois, nun país con graves dificultades orográficas, permitiu a comunicación interior e facilitou o transporte de mercadorías. Para outros, os efectos foron inferiores dos que sepodían esperar debido a unha deficiente política estatal que permitiu a importación de material ferroviario, con grave prexuízo para o desenvolvemento do sector siderúrxico español.